

ІРЫНА СЫНКОВА

Мінскі інавацыйны ўніверсітэт

МІХАІЛ ТАРАЎКА

Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры

Рукапіс з Музея нацыянальных культур Іўя ў святле неарабскаграфічнай рукапіснай спадчыны татараў былога Вялікага Княства Літоўскага

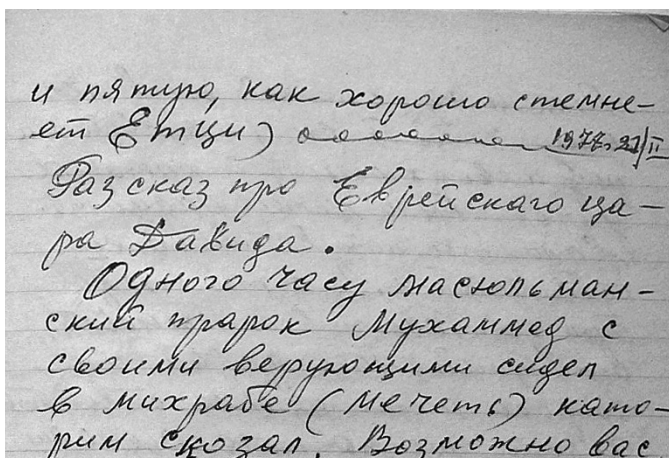
У Музеі нацыянальных культур Іўя захоўваецца татарскі рукапіс другой паловы XX ст., напісаны кірыліцай. Рукапіс змяшчае некалькі апавяданняў на біблейска-каранічныя тэмы (пра цароў Давіда і Сулеймана). У артыкуле разглядаецца пачатак і эвалюцыя кірылічнага і лацінскаграфічнага пісьменства сярод татараў былога Вялікага Княства Літоўскага, а таксама робіцца спроба вызначыць месца даследаванага рукапісу ў рэчышчы гэтай традыцыі. Значная ўвага надаецца высвятленню жанравай прыналежнасці твораў, якія ўваходзяць у згаданы рукапіс, і праблеме ідэнтыфікацыі выкарыстаных у ім крыніц.

Ключавыя словы: татары ВКЛ, кітабістыка, кітабы, Каран, Біблія.

Сярод помнікаў рэлігійнай літаратуры татараў былога Вялікага Княства Літоўскага (ВКЛ) кітабы заўжды прыцягвалі найбольшую ўвагу навукоўцаў сваім разнастайным зместам, літаратурнымі і лінгвістычнымі асаблівасцямі тэкстаў і пераважным выкарыстаннем славянскіх моў. У адрозненне ад іншых катэгорый рукапісаў, такіх як тафсіры, хамаілы, таджвіды, яны не звязаны непасрэдна з рытуальнай практыкай і чытаннем Карана, не скаваныя кананічнасцю. У кітабных творах мацней адчуваецца ўплыў культурнага кантэксту, дух часу. Не выпадкова, што менавіта кітабы ў першую чаргу станавіліся прадметам спецыяльных даследаванняў¹. Кожны новы знойдзены кітаб — гэта яшчэ адна адкрытая старонка духоўнага жыцця татарскай супольні і не толькі, бо вельмі часта кітабныя творы захоўваюць разнастайныя культурныя ўплывы звонку, ад іншаканфесійнага атачэння.

Не так даўно ў Музей нацыянальных культур Іўя трапіў даволі цікавы рукапіс, які цяпер захоўваецца пад сігнатурай КП 001194. Ён уяўляе

сабой прасты школьны сшытак з 48 аркушаў, з якіх першы і некалькі апошніх без тэксту. На вокладцы можна прачытаць назву: “Про цара Давида разказы”. Мова рукапісу, што бачна ўжо па назве, расійская, хоць і са шматлікімі беларусізмамі і паланізмамі. І яшчэ адна прыкметная (калі не сказаць — знакавая) рыса гэтага помніка — ён напісаны кірыліцай, але пра гэтую асаблівасць размова пойдзе асобна ніжэй.

Час складання рукапісу — канец 70-х гадоў XX ст. Пра гэта сведчыць запіс на старонцы 25а “1977 г. 21 / II”. Гэты запіс знаходзіцца паміж другім і трэцім апавяданнямі, з чаго вынікае, што гэтая дата можа мець дачыненне да напісання не ўсяго рукапісу, а толькі аднаго з твораў, побач з якімі ён і стаіць. Аднак невялікі памер дакумента дазваляе меркаваць, што ўсе тэксты ў ім маглі быць перапісаныя за кароткі прамежак часу вакол пазначанай даты, таму 1977 г. можна ўмоўна лічыць годам стварэння рукапісу.

Паводле зместу, рукапіс КП 001194 з’яўляецца зборнікам твораў кітабнага характару на біблейска-каранічныя тэмы, своеасаблівай тэматычнай падборкай апавяданняў пра цароў Давіда і Сулеймана (Саламона) пад назвамі:

- Самасуд Цара Давіда (“Самосуд Царя Давида”, арк. 2а–15b);
- Апавяданне пра Сулеймана (Саламона) Мудрага (“Разказ пра Сюлеймана (Соломона) Мудраго”, арк. 16а–24b);
- Апавяданне пра яўрэйскага цара Давіда (“Разказ про Еврейского цара Давида”, арк. 25а–28а);
- Апавяданне пра суды цара Давіда (“Разказ о судах царя Давида”, арк. 28b–41а).

1. Самасуд Цара Давіда

Канву апавядання складае гісторыя, якая ўяўляе сабой перапрацоўку знакамітага біблейскага сюжэту пра Давіда і Вірсавію, жонку Уры². Аднак у адрозненне ад біблейскага варыянту падання галоўная гераіня ў “Самасудзе цара Давіда” вяртаецца да свайго мужа, а Давід прызнае сваю віну. Такі фінал больш адпавядае мусульманскай трактоўцы гэтага сюжэта, алюзію на які можна знайсці ў Каране (Сура 38:21(20)–25(24). Там прыводзіцца прытча пра аўцу, якая таксама прысутнічае і ў Бібліі (2 Сам. 12:1–13). Аднак у канцы каранічнага апавядання гаворыцца, што Давід прызнае сваю віну і раскайваецца. Пры гэтым у Каране няма звестак пра сам праступак цара. Магчыма, для сучаснікаў Мухамада гэта было і так зразумела [Пиотровский 1991, 141].

У параўнанні з кароткім апавяданнем у Бібліі і яшчэ больш сціплым каранічным варыянтам кітабная версія ўскладняецца рознымі дадатковымі перыпятаямі, нечаканымі паваротамі сюжэтнай лініі і становіцца падобнай на казку з “Тысячы і адной ночы”. Яўна бачна, што для складальніка займальнасць выкладу адыгрывала не апошнюю ролю. Гэта адбілася і на стылі, і мове апавядання, вельмі характэрных для гутарковай формы.

2. Апавяданне пра Сулеймана (Саламона) Мудрага

Гэтае апавяданне таксама, як і папярэдняе адзначаецца складанай кампазіцыяй і сюжэтнай лініяй, але ядром з’яўляецца паданне пра тое, як дзякуючы падману шайтан спачатку завалодаў чароўным пярсцёнкам Саламона, а потым і яго пасадам.

Паданні пра кальцо, з дапамогай якога Саламон (Сулейман) кантраляваў дэманаў і пра часовы захоп пасада Саламона (Сулеймана) дэманам (шайтанам) сустракаюцца як у габрэйскіх³ так і мусульманскіх⁴ крыніцах.

Біблейскія ці каранічныя правобразы можна знайсці і для некаторых іншых эпизодаў апавядання. Напрыклад, у канцы кітабнага апавядання гаворыцца пра тое, як Сулейман захапіўся коньмі настолькі, што прапусціў малітву: “Потом с неба голос послышался: Сулейман, что ты делаешь, ты так увлекся этими лошадьми, что и на меня забыл...”. Калі параўнаць адпаведныя месцы ў Бібліі⁵ і ў Каране⁶, каранічная версія зноў аказваецца бліжэй⁷.

3. Апавяданне пра яўрэйскага цара Давіда

У гэтым апавяданні размова ідзе пра выпрабаванне, якое Давід зрабіў сваім сынам, імкнучыся выбраць з іх найбольш годнага стаць яго

пераемнікам. Менавіта такім паказаў сябе Саламон, разумна адказваючы на бацькоўскія пытанні. Большая частка трэцяга твора, такім чынам, ўяўляе сабой своеасаблівы дыялог-экзамен.

Гэтае апавяданне мае прамую паралель у вядомых кітабных тэкстах. Можна, напрыклад, параўнаць раздзел “Пра персень” з кнігі *Сіраджуль-кулюб* (“Свяцільня сэрцаў”), што змяшчаецца ў паўкітабе канца XVIII ст. з калекцыі ЦНБ пад шыфрам Р97⁸.

<i>Рукапіс з Іўя</i>	<i>Паўкітаб Р97</i>
Что на свеще хуже за все? ... хуже всего ниверная и злая жена (с. 27а).	...што ёсць самае горшае на свеще? Адказвае: Ах, ойча, няма горшага на свеще, чым злая жонка...
Каких людей больше живых или мертвых? ... Мертвых людей больше, потому что все люди живые должны умерти (с. 27б)	Ці памерлых болей людзей, ці жывых? Адказвае: Памерлых болей, таму што і жывыя ўсе памруць.

Аднак паміж версіяй канца XVIII ст., запісанай традыцыйным арабскім пісьмом, і версіяй другой паловы XX ст., запісанай кірыліцай, ёсць істотныя адрозненні, якія маглі б стаць прадметам асобнага даследавання з пункту гледжання эвалюцыі поглядаў, напрыклад:

<i>Рукапіс з Іўя</i>	<i>Паўкітаб Р97</i>
Что не свеще лутше за все?... Статэчность-совесть (с. 27а).	У чалавека што ёсць найлепшае на свеще? Адказвае: Хто ў суседстве жыве згодна і добра, то гэта найлепшае на свеще.

4. Апавяданне пра суды цара Давіда

Цар Давід выступае ў гэтым творы як мудры судья, які хітрым спосабам знаходзіць або злачынцаў, або вырашэнне для складанай сітуацыі, у якой не было відавочных вінаватых, але існавала пацярпелая. У апавяданні асобна развіваюцца тры гісторыі:

- 1) Пра трох “спецыялістаў па золатаварэнню” і крадзеж грошай;
- 2) Пра двух “спецыялістаў па золатаварэнню” і залатую галаву;
- 3) Пра бедную жанчыну.

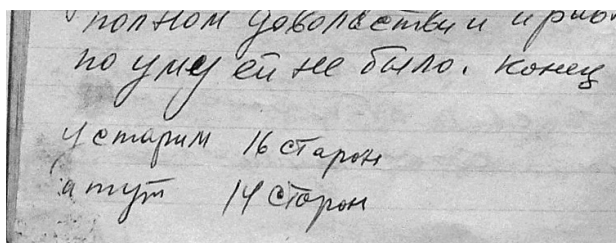
Усе яны аб’ядноўваюцца толькі постаццю цара Давіда, які робіць прысуд па кожнай справе.

“Апавяданне пра суды цара Давіда” магчыма з’яўляецца пераказам пятага раздзела твора А. І. Купрына “Суламифь”, прысвечанага судам Саламона. Замена імя Саламона на Давіда мае, відавочна, выпадковы

характар. У астатнім кітабны тэкст перадае досыць блізка змест купрынскага апавядання.

Усе чатыры творы зборніка, не глядзячы часам на выразную займальнасць сюжэту, маюць дыдактычны характар. Апроч таго, яны ўсе звязаны з аўтарытэтнай у ісламе постацю цара Давіда. Хоць ён карыстаецца павагай і ў іншых монатэістычных канфесіях, і падобныя апавяданні можна было б сустрэць у літаратуры і іудзеяў, і хрысціян, аднак апавяданні дадзенага зборніка адлюстроўваюць безумоўна мусульманскія погляды, як гэта было бачна з параўнання біблейскай і каранічнай версій пры разглядзе першых двух твораў.

Да таго ж у тэксце твораў ужываюцца спецыфічныя тэрміны і выразы ісламскага паходжання, напр., *райская панна* (арк. 9а); *мы все Божьи и к нему возвратимся* (арк. 4b)⁹. У апавяданні пра Сулеймана Мудрага прысутнічаюць назвы пяці штодзённых малітваў: *эртэ-сабах, эвле, акіндэ, ахшам, етци*¹⁰, а таксама выраз “*кайету до Бога чинить*”¹¹, характэрныя для беларускіх татараў-мусульман. Гэтыя факты служаць сведчаннем не толькі мусульманскай трактоўкі шырокавядомых паданняў, але і таго, што тут мы маем яе мясцовую апрацоўку.

Ёсць падставы меркаваць, што гэтыя творы (прынамсі тры першыя) былі выпісаны з кітаба (альбо кітабаў). Ускосным доказам можа служыць агульны характар гэтых апавяданняў, а таксама блізкая паралель з вядомым кітабным тэкстам трэцяга твора (“Апавяданне пра яўрэйскага цара Давіда”). У дадатак можна згадаць пра запіс у канцы першага апавядання: “*У старим 16 старон, а тут 14.*”¹². Ён указвае на тое, што гэты рукапіс не арыгінал, а копія.

Як ужо было заўважана вышэй, гэтыя творы непаўторна перадаюць подых свайго часу і асаблівасці сацыяльнага атачэння. Так, у другім творы згадваецца любімая жонка Саламона з імем Ханка. Згодна Бібліі Саламон меў семсот жонак і трыста наложніц (3 Цар. 11:3), але толькі адна з іх названая па імені — Наама (3 Цар. 14:21–31, 2 Хр. 12:13). Падаецца бессэнсоўным шукаць імя Ханка ў іўдзейскіх крыніцах, таму

што яно магло быць інтэрпаляванае ў тэкст як адно з найбольш шырока распаўсюджаных сярод габрэў Беларусі жаночых імёнаў.

У тэкст чацьвёртага твора праніклі такія словы як *капейкі*, *рублі*. У тэксце першага твора сустракаюцца тэрміны савецкага часу *райфинотдел* (арк. 6а:17); *райфо* (арк. 6б:14), якія сведчаць, што апавяданне ў яго цяперашнім выглядзе аформілася менавіта ў гэты перыяд. Усё гэта сведчыць пра тое, што творчасць, якая ляжала ў аснове стварэння кітабнай літаратуры, працягвалася да канца ХХ ст. Аднак іншыя, нават у параўнанні з пачаткам ХХ ст., сацыяльна-культурныя ўмовы жыцця беларускага грамадства абумовілі многія змены ў рукапіснай традыцыі. І ў першую чаргу з'яўленне неарабскаграфічных рукапісаў стала прыкметай часу.

Арабскаграфічная пісьменнасць татараў былога ВКЛ з яе шматмоўнасцю (і перадусім выкарыстанне яе для фіксацыі славянскамоўных тэкстаў) прыцягвае ўвагу не толькі даследчыкаў, але як своеасаблівы феномен цікавіць нават і неспецыялістаў, будучы для іх экзотыкай. Пісаные арабскім алфавітам кнігі складаюць безумоўна пераважную большасць у пісьмовай спадчыне татараў ВКЛ. Аднак побач з імі ўзніклі і неарабскаграфічныя — кірылічныя або лацінскаграфічныя — рукапісы, ці прынамсі асобныя тэксты. На сёння вядомы некалькі такіх манускрыптаў.

Найбольш раннім вядомым на сённяшні дзень¹³ з іх з'яўляецца хамаіл 1858 г., напісаны кірыліцай і лацінкай (Нацыянальны музей Літвы; шыфр R 13.028) [Drozd 2000, 59; Мишкинене 2005, 91–92]. Па той інфармацыі, што мы маем, лацініцай у ім запісаныя польскія тэксты (напр., пераклад 1-й суры паводле Ур'яша ібн Ісмаіла), а кірыліцай тэксты ўсходнеславянскія (беларускія і расійскія), а таксама арабскія і цюркскія.

Другім па часе з'яўляецца хамаіл 1862 г., які зараз знаходзіцца ў прыватнай уласнасці ў Беларусі. У ім значная частка славянскіх (польскіх) тэкстаў і нязначная частка ўсходніх (цюркскіх або арабскіх) тэкстаў напісана лацінскім пісьмом, а асноўны тэкст (фрагменты Карана, малітвы на арабскай мове) — арабскім.

У Гістарычным музеі ў Беластоку пад сігнатурай МВН 1120 захоўваецца хамаіл цалкам запісаны кірыліцай. Рукапіс датуецца канцом ХІХ ст. [Drozd 2000, 9]. Нешматлікія славянскія тэксты ў ім напісаныя па-польску або па-беларуску.

Можа быць самым вялікім па колькасці аркушаў (228 арк.) сярод помнікаў татарскага пісьменства напісаных кірыліцай трэба лічыць хамаіл 1907 г. з Лоўчыц, які зараз знаходзіцца ў Нацыянальным Музеі Літвы. Славянскія тэксты ў ім напісаныя па-расійску (шыфр R 13.036) [Мишкинене 2005, 99–100].

Яшчэ адзін хамаіл, цалкам напісаны кірыліцай, ёсць у Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі (сігнатура 11Н//21(026)). Паводле кадэкалагічных дадзеных ён датуецца пачаткам ХХ ст. Перапісчык, відавочна, імкнуўся пісаць славянскія тэксты па-расійску, але гэта не заўсёды ў яго атрымлівалася, у выніку чаго яны аказаліся прасякнутыя беларусізмамі і паланізмамі [Рукапісы татарыў Беларусі 2011, 101].

У Беларусі ў прыватным уладанні знаходзіцца хамаіл, на тытульным аркушы якога можна прачытаць: “Сборникъ основныхъ магометанскихъ молитвъ. Переведенъ на рускій языкъ С. И. Сулеймановичемъ въ 1914 году”. Усе тэксты ў гэтым хамаіле запісаныя кірыліцай. Славянскія тэксты ў ім сапраўды перакладзены на расійскую мову.

У Пастаўскім музеі ёсць копія хамаіла (канца ХІХ–пачатку ХХ ст.), зробленая праз ксеракс (сігнатура КП 007079). Месцазнаходжанне арыгінала невядомае. У гэтым хамаіле некалькі выказаў на польскай мове, запісаныя кірыліцай.

Самымі познімі па часу напісання, 80–90-е гг. ХХ ст., з’яўляюцца восем рукапісаў былога жыхара Іўя Сулеймана Рафаловіча [1909–2001 гг.], напісаных або цалкам кірыліцай, або паралельна арабскім і кірыліцкім пісьмом. Зараз яны захоўваюцца яго нашчадкамі.

Як арабскаграфічныя рукапісы, што існуюць сёння, складаюць толькі частку ад таго, што існавала яшчэ на пачатку ХХ ст., так і згаданыя рукапісы з неарабскім пісьмом, хутчэй за ўсё, гэта толькі кропля з таго, што магло дайсці да нашых часоў. Аднак ужо з прыведзеных кароткіх апісанняў рукапісаў можна зрабіць некаторыя высновы.

З’яўленне ў свой час арабскаграфічных славянскамоўных тэкстаў адпавядала асіміляцыйным працэсам і сведчыла пра афармленне славянскамоўнай этнаканфесійнай групы. Прыкметай новых культурных тэндэнцый стала з’яўленне неарабскаграфічных тэкстаў.

Галоўнай падставай для існавання беларуска- ці польскамоўных тэкстаў, запісаных арабскім пісьмом была пэўная ізаляванасць адукацыйнай сістэмы па канфесійным прынцыпе. Можна сабе ўявіць, што чалавеку, які першапачаткова вывучаў пісьмо менавіта арабскае, было лягчэй выкарыстоўваць яго і для запісу мовы штодзённага ўжытку (г. зн. беларускай ці польскай). І нават калі потым гэты чалавек меў магчымасць пазнаёміцца таксама з іншым пісьмом і чытаць на ім, але рабіць запісы было для яго больш звыкла (і таму больш зручна) “матчыным” пісьмом.

Пра што можа сведчыць з’яўленне тэкстаў у іншай пісьмовай графіцы ў рамках аднаго рукапісу (як, напрыклад, у хамаіле 1862 г.)? Відавочна, пра тое, што для перапісчыка абодва пісьма былі **аднолькава звычайнымі**, і пры гэтым, кожнае пісьмо звязвалася з пэўнымі

тэкстамі, а дакладней — з пэўнымі мовамі. І яшчэ: для перапісчыка запісь польскай мовы лацінкай была яўна лягчэй, чым арабіцай, у праціўным выпадку не было б падставы пераходзіць на іншую графіку. За гэтым безумоўна стаіць напрацаваны навык пісання лацінкай, які мог сфармавацца або падчас абучэння ў польскай школе, або дзякуючы хатняму вучэнню па ўзору польскай школы. І гэтае навучанне магло ісці паралельна з навучаннем арабскаму пісьму, а магло і папярэднічаць яму.

З’яўленне лацінскаграфічных польскамоўных фрагментаў паказвае пачатак працэса культурных змен, якія ўрэшце прывялі да фіксацыі арабскіх тэкстаў кірыліцай.

Цікавай з’явай сталі рукапісы, ў якіх польская мова перадаецца кірыліцай (напрыклад, хамаіл Пастаўскага музея). Гэта сведчыць, з аднаго боку пра ўстойлівае карыстанне польскай гутарковай мовай у штодзённым жыцці татарскага насельніцтва, а з другога — пра ўзмацненне расійскага ўплыву на беларускіх землях, асабліва пасля паўстання 1830–1831 гг. Сваю ролю адыграла і адукацыйная рэформа другой паловы XIX ст. у Расійскай імперыі, якая прывяла да пашырэння пачатковай і сярэдняй адукацыі і адначасова спрыяла палітыцы русіфікацыі заходніх губерняў.

Пасля Другой сусветнай вайны барацьба з рэлігіяй прыводзіла да паступовага загасання рэлігійнага жыцця і адпаведна рэлігійнай адукацыі татарскай моладзі. А з гэтым ухадзіць і веданне арабскага алфавіта большасцю татараў-мусульман. У такой сітуацыі пэўным выйсцем становіцца перапісанне арабскіх тэкстаў кірылічным пісьмом.

З’яўленне лацінскаграфічных і кірылічных тэкстаў у рукапіснай традыцыі татараў былога ВКЛ у сярэдзіне XIX ст. сведчыць пра паглыбленне і далейшае развіццё асіміляцыйных працэсаў.

Некалі славянскія мовы (беларуская, польская, а з XIX ст. часам і расійская) сталі ўжывацца ў тых функцыях, у якіх раней ўжывалася цюркская мова, г. зн. як мова штодзённага ўжытку, а адпаведна і мова тлумачэнняў у хамаілах (як і калі трэба прачытаць той ці іншы літургічны тэкст, як правесці той ці іншы абрад і г.д.) і мова перакладаў у тэфсірах. Аднак запісваліся славянскія тэксты, як вядома, асобнай мадыфікацыяй арабскага пісьма¹⁴.

У сярэдзіне XIX ст. кірылічны і лацінскі (у яго польскім варыянце) алфавіты, спаборнічаючы паміж сабой, пачалі замяняць арабскі алфавіт... У рэчышчы гэтай тэндэнцыі знаходзіцца і разгледжаны татарскі рукапіс другой паловы XX ст., які захоўваецца ў Музеі нацыянальных культур Іўя.

ЗАЎВАГІ

¹ Даследаваннем кітабаў у розныя часы займаліся І. Луцкевіч, Я. Станкевіч, Ч. Лапіч, Ш.Акінер, Г. Мішкінене і інш.

² Гл.: 2 Сам. 11.

³ Гл., напр., Вавілонскі Талмуд, трактат Гіттын, арк. 68 [Агада 1993, 125].

⁴ Сура 38:34/33 — “Испытали Мы уже Сулаймана и поместили на троне его тело, а потом он обратился” [Коран 1990, 373].

⁵ Гл.: 1(3) Царстваў 10:28 — “Коней жа цару Саламону прыводзілі з Егіпта...”.

⁶ Сура 38:31–32: “Вот представлены были ему вечером легко стоящие, благородные. И сказал он: «Я полюбил любовь к благам больше, чем поминание Господа моего, пока не скрылось оно за завесою»” [Коран 1990, 373].

⁷ Бо на падставе згадкі ў суры 38:32 мусульмане лічаць, што Сулейман праз захапленне коньмі прапусціў абавязковую малітву.

⁸ Раздзел з рукапісу P97 быў апублікаваны; гл.: [Кожынава, Тарелко 2005, 109–126; Кожынава, Тарелко 2005, 59–83]. Апавяданне «Свяцільня сэрцаў» таксама ўваходзіць у склад рукапісу, які знаходзіцца ў бібліятэцы Усходняга факультэта Санкт-Пецярбургскага ўніверсітэта (сігнатура 869) і напісаны, відавочна, той самай рукой, што і рукапіс P97.

⁹ Параўн., сура 2:156(154) “мы во власти Бога и к нему мы возвратимся” паводле Саблукова.

¹⁰ С. 24а–25а.

¹¹ С. 24а.

¹² С. 15b.

¹³ Яшчэ больш раннімі з’яўляюцца лацінаграфічныя глосы на польскай мове ў Каране 1690 г., што захоўваецца ў Пскове [Тарэлка 2013, 291–306] і тафсіры 1723 г. з прыватнай калекцыі [Drozd 2000, 48].

¹⁴ У XVI ст. акрамя фармавання славянскамоўнага (беларуска-польскага) арабскаграфічнага пісьма былі спробы адваротнага характару — прыстасаваць кірылічнае пісьмо для напісання цюркскіх тэкстаў, пра што сведчыць надпіс на цюркскай мове на камяні, знойдзены ў Полацку і датаваны XVI ст. На камяні кірылічнымі літарамі напісаныя цюркскія лічэбнікі [Рыбаков 1963, 248–249].

ЛІТАРАТУРА

Агада. Сказання, притчи, изречения Талмуда и Мидрашей. Пер. С. Г. Фруга. Москва, 1993.

Drozd A., Dziekan M. M., Majda T., 2000: *Piśmiennictwo i muhiry Tatarów polsko-litewskich*. Warszawa.

Кожынава А., Тарэлка М., 2005: Невядомы помнік літаратуры беларуска-літоўскіх татараў. *Slavistica Vilnensis 2004. Kalbotyra 53 (2)*, 109–126.

Кожынава А., Тарэлка М., 2005: Рэгіянальны варыянт польскай мовы ў арабаграфічным тэксце «Свяцільня сэрцаў». *Polonistyka 2004/2005*. Minsk, 2005, 59–83.

- Коран*. Пер. И. Ю. Крачковского. Москва, 1990.
- Мишкинене Г., Намавичюте С., Покровская Е., 2005: *Каталог арабскоалфавитных рукописей литовских татар*. Вильнюс.
- Пиотровский М. Б., 1991: *Коранические сказания*. Москва.
- Рукапісы татараў Беларусі канца XVII–пачатку XX стагоддзя з дзяржаўных кнігазбораў краіны*. *Каталог*. Укладальнікі: М.У. Тарэлка. А.І. Цітавец. Мінск, 2011.
- Рыбаков Б. А., 1963: Татарская кириллическая надпись из Полоцка, *Советская археология*, № 4, 248–249.
- Тарэлка М. У., 2013: Пскоўскі Каран 1093/1682 г. Новыя звесткі, in *Tatarzy Wielkiego Księstwa Litewskiego w historii, języku i kulturze*. Toruń, 291–306.

IRINA SYNKOVA, MICHAIL TARELKO

The manuscript from the Museum of the national cultures in Iwye and the other manuscripts written with the non-Arabic script by the Tatars of the former Grand Duchy of Lithuania

The Tatar manuscript written in Cyrillic is kept in the Museum of the national cultures in Iwye (Belarus). The manuscript dates from the second part of the 20th century. It contains some stories on the Biblical and Quranic topics (about the kings David and Solomon). The article talks about the beginning and evolution of the Cyrillic and Latin writing among the Tatars of the former Grand Duchy of Lithuania. The authors of the article also attempt to determine the place of the researched document in this tradition. The considerable attention is paid to the determination of the genre affiliation of the texts (stories) that are in this manuscript and to the problem of identification of the sources used in it.

Keywords: Tatars of the former Grand Duchy of Lithuania, Tatar manuscripts (*kitab*s), Quran, Bible.

IRINA SYNKOVA, MICHAIL TARELKA

Apie Nacionalinės kultūros muziejuje Ivijoje (Baltarusija) saugomą rankraščių LDK totorių nearabiškais rašmenimis rašytų rankraščių paveldo kontekste

Totorių rankraštis, rašytas kirilica, yra saugomas Nacionalinės kultūros muziejuje Ivijoje (Baltarusijos Respublika). Rankraštis datuojamas XX a. antra puse. Jo turinio siužetą sudaro biblinės ir Korano temos (apie karalių Dovydą ir Salemoną). Straipsnyje tiriama Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės totorių raštijos (kirilica ir lotyniškais rašmenimis) tradicijos raida. Straipsnio autoriai taip pat bando nustatyti tiriamo paminklo vietą šioje tradicijoje. Daug dėmesio yra skirta apibūdinti tekstų, kurie yra šiame dokumente, žanrus ir šaltinių, naudotų rankraščių kuriant, identifikavimo problematikai.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės totoriai, totorių rankraščiai (*kitabai*), Koranas, Biblija.

Паступіла ў рэдакцыю: 21 ліпеня 2015 г.

Прынята да друку: 18 жніўня 2015 г.

Міхаіл Уладзіміравіч Тарэлка, кандыдат філалагічных навук, старшы навуковы супрацоўнік Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі.

Michail Vladimirovich Tarelko, PhD (Philology), Senior Research Fellow of the Center for the Belarusian Culture, Language and Literature researches of the National Academy of Sciences of Belarus.

Michail Vladimirovič Tarelka, filologijos mokslų daktaras, Baltarusijos NMA Baltarusių kultūros, kalbos ir literatūros tyrimų centro vyresnysis mokslo darbuotojas.

E-mail: tarelko_michael@yahoo.com

Ирина Сынкoвa, кандидат философских наук, доцент кафедры истории и теории права факультета коммуникаций и права Минского института управления.

Irina Synkova, PhD (Humanities), Assoc. prof. of Minsk University of Management, Faculty of Communication and Law, Department of History and Theory of Law.

Irina Synkova, filosofijos mokslų daktarė, Minsko vadybos instituto Komunikacijos ir teisės fakulteto Teisės istorijos ir teorijos katedros docentė.

E-mail: isynkova@yahoo.com

РУКАПІСЫ ТАТАРАЎ БЕЛАРУСІ

XVIII — пачатку XXI стагоддзя
з дзяржаўных і грамадскіх
кнігазбораў краіны

